

Varijable, mjerenje, podatci

Doc. dr. sc. Lidija Bilić-Zulle, dipl. inž.
specijalist medicinske biokemije

Zavod za laboratorijsku dijagnostiku KBC Rijeka
Katedra za medicinsku informatiku Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci

Farmaceutsko-biokemijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu Biostatistika

Podsjetnik

Farmaceutsko-biokemijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu Biostatistika

Literatura

- Bilić-Zulle L. Prikupljanje podataka i mjerenje. U: Marušić M, urednik. Uvod u znanstveni rad u medicini. Zagreb: Medicinska naklada; 2008. p. 73-96.

Farmaceutsko-biokemijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu Biostatistika

Neznanstveni postupci istraživanja

- ~~ustrajnost (navika, stav, vjerovanje, inercija)~~
- ~~autoritet~~
- ~~intuicija (očiglednost)~~

Farmaceutsko-biokemijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu Biostatistika

Planiranje istraživanja

- Plan provedbe istraživanja
  - izbor vrste istraživanja
  - odabir uzorka
  - oblikovanje skupina
  - planiranje postupka mjerenja
  - odabir statističkog testa

Rad, red i stega ☺

Farmaceutsko-biokemijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu Biostatistika

Važne napomene prilikom planiranja

Planiranje istraživanja je temeljni preduvjet uspješnog istraživanja.

Ne postoji dobar znanstveni rad koji je planiran tijekom provođenja.

NIŠTA se ne podrazumijeva, sve je potrebno opisati i poduprijeti valjanim dokazima!

Valjano istraživanje jednostavno je i transparentno stručnjaku, ali i laiku.

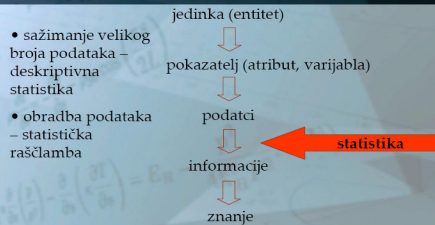
Svako dobro planirano istraživanje može se "nacrtati" tj. prikazati dijagramom toka.

Farmaceutsko-biokemijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu Biostatistika

Repetitio est mater studiorum

(1) Kako do znanja? Što je statistika?

Farmaceutsko-biokemijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu Biostatistika

Populacija i uzorak

- istraživanje donosi zaključke o populaciji

Farmaceutsko-biokemijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu Biostatistika

Uzorci i varijable

Farmaceutsko-biokemijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu Biostatistika

Varijable, atributi, pokazatelji

- biološke varijable – značajke ispitanika
- osnovna značajka – biološka varijabilnost
- potreba za mjerenjem na što većem broju ispitanika (reprezentativni uzorak!)

Farmaceutsko-biokemijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu Biostatistika

Varijable

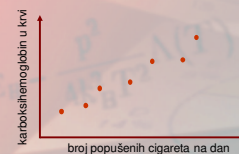
- **stalne** – ne će se promijeniti tijekom ispitivanja (spol, rasa, genotip...)
- **promjenive** – mogu se promijeniti tijekom ispitivanja (broj leukocita, koncentracija glukoze...)

Farmaceutsko-biokemijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu Biostatistika

Varijable

- **nezavisne varijable** – mjerimo neovisno o ishodu pokusa, prethode zavisnim varijablama, prediktori, rizični čimbenici, varijable izloženosti (os x)
- **zavisne varijable** – posljedice djelovanja nezavisnih varijabli, predstavljaju mjeru ishoda koju u istraživanju mjerimo (os y)
- primjer:

Farmaceutsko-biokemijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu Biostatistika

Varijable

- Pri planiranju istraživanja važno je razlučiti:
  - varijable – obilježja populacije koje čine **kriterije uključenja** ispitanika u studiju
  - varijable – obilježja koja mjerimo – **mjere ishoda**

Farmaceutsko-biokemijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu Biostatistika

Odabir prikladnih ispitanika

- kriteriji uključenja
- kriteriji isključenja
- *Prisjetimo se:*
  - odrednice populacije
    - pojmovna
    - vremenska
    - prostorna

Farmaceutsko-biokemijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu Biostatistika

Odabir prikladnih ispitanika

- zadovoljavaju sve **kriterije uključenja**
  - dob, spol, dijagnoza, postupak liječenja...
- ne zadovoljavaju niti jedan **kriterij isključenja**
  - postojanje druge bolesti ili terapije...

STROGO poštivati kriterije!

Farmaceutsko-biokemijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu Biostatistika

Razvrstavanje ispitanika u skupine (allocation)

Randomizacija: svaki ispitanik ima jednaku vjerojatnost da pripadne u bilo koju skupinu.

- pravilno nasumično razvrstavanje:
  - skupine podjednake veličine
  - ne postoji razlika niti u jednom slučajno odabranom kriteriju
- uobičajeno: dodjelom slučajnih brojeva (kocka, "šešir"); uvijek opisati u radu

Farmaceutsko-biokemijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu Biostatistika

Zašto nasumično razvrstavanje?

- raspodjela "zbunjujućih čimbenika" i mogućih pristranosti jednakomjerno u sve skupine
- što su "zbunjujući čimbenici" (*confounding factors*)?
  - nepoznata stanja u ispitanika koja utječu na ishod istraživanja
  - nepoznate interferencije u postupcima mjerenja

Farmaceutsko-biokemijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu Biostatistika

Kontrolna skupina

- oblikuje se za opažajna istraživanja koja ne sadrže intervenciju
- pravila oblikovanja kontrolne skupine:
  - iste veličine kao ispitivana
  - ispitanici se ne smiju razlikovati niti u jednoj sociodemografskoj značajki niti stilu življenja
  - ispitanici u kontrolnoj skupini moraju zadovoljiti sve kriterije uključenja i niti jedan isključenja OSIM PROMATRANE bolesti ili stanja

Farmaceutsko-biokemijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu Biostatistika

Kontrolna skupina

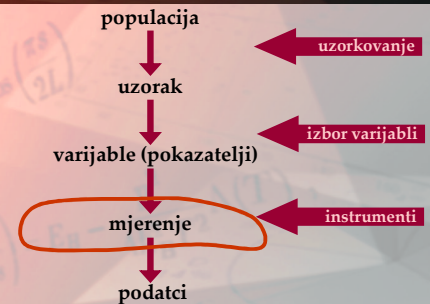
- tko **NIJE** dobra kontrolna skupina:
  - "zdravi" ispitanici
  - dobrovoljni darivatelji krvi
  - zdravstveni djelatnici
  - razni prigodni ispitanici...

Ponekad je teže dokazati odsustvo bolesti nego njezinu nazočnost!

Farmaceutsko-biokemijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu Biostatistika

Uzorci i varijable

Farmaceutsko-biokemijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu Biostatistika

Prikupljanje podataka (mjerjenje)

- prikupljanje podataka → ključ uspjeha istraživanja
- podaci → vrijednost varijabli
- valjanost istraživanja ⇔ izbor varijabli
- točnost zaključaka ⇔ kakvoća podataka

Jednom počinjene grješke prilikom mjerenja ne mogu se kasnije ispraviti nikakvim postupcima!

PLANIRANJE ISTRAŽIVANJA!

Farmaceutsko-biokemijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu Biostatistika

Prikupljanje podataka (mjerjenje)

planiranje istraživanja

odabir varijabli

OPREZ:
⇔ **nedostatnost!**
⇔ **preobilje!**

mjerjenje, prikupljanje podataka

obradba podataka

rezultat istraživanja

**Prethodno
ispitivanje!**

Farmaceutsko-biokemijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu Biostatistika

Mjerenje...

... je postupak kojim primjenom jednoznačnog pravila ispitivanim jedinkama pridružujemo brojne vrijednosti ili oznake.

Farmaceutsko-biokemijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu Biostatistika

Prikupljanje podataka

- s pomoću mjernog uređaja – mjerenje
- mjerni uređaji:
  - mjerni uređaji u užem smislu
  - upitnici
  - obrasci za prikupljanje podataka (iz pismohrana i sl.)
  - obrasci za unos podatka (bilježenje, prebrojavanje)
  - ...

Farmaceutsko-biokemijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu Biostatistika

Postupci prikupljanja podataka i mjerenja

- provjereni
- objektivni
- rezultati: pogodni za obradbu
- kvalitetno prikupljeni i izmjereni podatci mogu se opetovano rabiti

Farmaceutsko-biokemijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu Biostatistika

Mjerni instrument: upitnik

- čest instrument za prikupljanje podataka i mjerenje stavova ispitanika, značajkama ličnosti, znanju ili navikama i običajima kao predmeta istraživanja

Farmaceutsko-biokemijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu Biostatistika

Oblikovanje upitnika

- pažljivo planiranje pitanja (varijabli)
- kratkoća
- razumljivost
- pitanja za ocjenu prikladnosti
- ispitivanje na prethodnom uzorku
- dva tipa pitanja:
  - otvorena (bez ponuđenih odgovora)
  - zatvorena (s ponuđenim odgovorima)

Farmaceutsko-biokemijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu Biostatistika

Pitanja otvorenog tipa

1. Godina rođenja: _____
2. Spol: _____
3. Koju ste školu završili: _____
4. Zaposlenje: _____
5. Bračni status: _____
6. Koliko dugo imate promjene na koži zbog kojih ste danas došli dermatologu? _____

Farmaceutsko-biokemijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu Biostatistika

Pitanja zatvorenog tipa

- Godina rođenja: _____ Spol: **M** **Ž**
- Stručna sprema:
- A. osnovna škola i manje
  - B. srednja škola
  - C. viša škola
  - D. visoka škola
- Zaposlenje:
- A. nezaposlen
  - B. zaposlen
  - C. umirovljenik
  - D. poljoprivrednik (domaćica)
- Bračni status:
- A. udata/oženjen
  - B. neudata/neozženjen
  - C. rastavljen/a
  - D. udovac/udovica
- Koliko dugo imate promjene na koži zbog kojih ste danas došli dermatologu?
- A. manje od 1 mjesec
  - B. 1-6 mjeseci
  - C. 7 mjeseci do 2 godine
  - D. Više od 2 godine

Farmaceutsko-biokemijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu Biostatistika

Pitanja zatvorenog tipa

- izbjegavanje više odgovora
5. Gdje pretežno upotrebljavate računalo?
- a) ne upotrebljavam računalo
  - b) na radnom mjestu
  - c) kod kuće
  - d) i na radnom mjestu i kod kuće

Farmaceutsko-biokemijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu Biostatistika

Pitanja zatvorenog tipa

- izražavanje stavova, Likertova ljestvica

Molimo Vas da izrazite svoje stavove o sljedećim tvrdnjama. Stav iskazujete zaokruživanjem broja SAMO JEDNOG od ponuđenih odgovora:

- 1 – uopće se ne slažem
2 – uglavnom se ne slažem
3 – nemam utvrđen stav (niti se ne slažem, niti sam suglasan)
4 – uglavnom sam suglasan
5 – sasvim sam suglasan

1. NE osjećam se ugroženo dok se razgovara o računalima	1	2	3	4	5
2. Računala su nepouzdana	1	2	3	4	5
3. Poznavanje rada na računalu korina je vještina	1	2	3	4	5
4. Volim upotrebljavati računalo	1	2	3	4	5
5. Način rada računala potpuno mi je nerazumljiv	1	2	3	4	5
6. Uporaba računala unapređuje posao	1	2	3	4	5
7. Pouzdanost podataka o bolestima ugrožena je uporabom računala	1	2	3	4	5

Farmaceutsko-biokemijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu Biostatistika

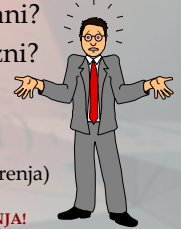
Mjerni uređaji

Jesu li dovoljno osjetljivi?

Jesu li dovoljno pouzdani?

Jesu li dovoljno precizni?

- valjan
- pouzdan (ponovljivost)
- dostupan
- osjetljiv (stvarna razlika između dva mjerenja)

NE SMIJE SE MIJENJATI TIJEKOM ISTRAŽIVANJA!
UVIJEK NAVESTI VRSTU I PROIZVOĐAČA!

Farmaceutsko-biokemijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu Biostatistika

Točnost mjerenja

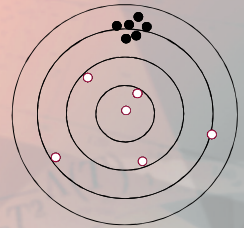
- jednakost sa stvarnim vrijednostima
- načela ispravnog mjerenja:
  - valjanost (odabir odgovarajućeg postupka)
  - pouzdanost (ponavljana mjerenja u istom uzorku)
  - dosljednost (ista točnost, jednakost načina mjerenja)
  - objektivnost (različiti istraživači isti rezultati)
  - potpunost (sva pitanja, svi uzorci)

Farmaceutsko-biokemijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu Biostatistika

Pogrješke mjerenja

- **sustavne** (instrument)
  - netočnost, neosjetljivost
  - kalibracija
  - kontrolni uzorci
- **slučajne** (istraživač)
  - planiranje
  - ujednačavanje uvjeta
  - ujednačavanje istraživača

Farmaceutsko-biokemijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu Biostatistika

Mjerenje

- rezultat mjerenja → podatak
- instrument mjerenja → mjerna ljestvica

Farmaceutsko-biokemijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu Biostatistika

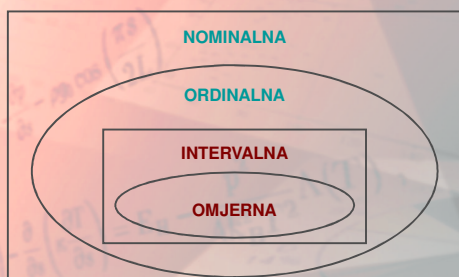
Mjerne ljestvice

- Kvalitativne:
  - nominalna (kategorička)
  - ordinalna (uredbena)
- Kvantitativne (kardinalne):
  - intervalna
  - omjerna

Farmaceutsko-biokemijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu Biostatistika

Mjerne ljestvice

Farmaceutsko-biokemijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu Biostatistika

Nominalna ljestvica

- nazočnost bjelančevina u mokraći (testna traka):
  - da/ne, tj. pozitivan ili negativan nalaz
- klasifikacije, nomenklature
  - FAB-klasifikacija akutnih leukemija

Podatci nemaju brojne vrijednosti!

Farmaceutsko-biokemijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu Biostatistika

Ordinalna ljestvica

- nazočnost bjelančevina u mokraći (testna traka)
  - negativan nalaz, pozitivan +, poz ++, poz +++
- razredi u smislenom (rastućem) nizu
- širina razreda nejednaka
- nedostatak: subjektivna procjena
- *veći broj razreda omogućuje pretpostavku intervalne ljestvice*

Farmaceutsko-biokemijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu Biostatistika

Intervalna ljestvica

- temperatura u °C, pH
- izražava količinu → brojne vrijednosti odgovara vrijednosti obilježja
- svi intervali su jednake širine
- vrijednost "nula" ≠ nepostojanje obilježja
- "nula" → dogovorena vrijednost
- omjer dvaju mjerenja → besmislen

Farmaceutsko-biokemijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu Biostatistika

Omjerna ljestvica

- mjerenje količine bjelančevina u mokraći (rezultat izražen u g/L)
- kvantitativni podatak – brojnost jedinice mjerenja
- vrijednost "nula" = nepostojanje obilježja
- omjer → omogućuje procjenu vrijednosti
  - npr: GUK=12,0 mmol/L – dvostruko veća konc. od gornje granice ref. vrijednosti

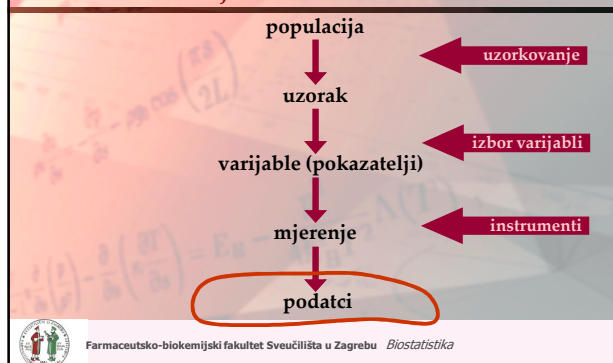
Farmaceutsko-biokemijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu Biostatistika

Ljestvice mjerenja

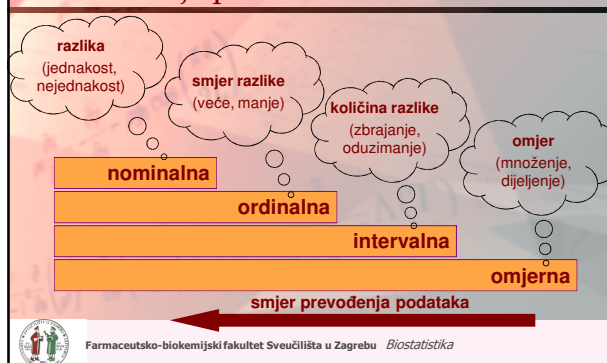

Farmaceutsko-biokemijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu Biostatistika

Uzorci i varijable

Prevođenje podataka

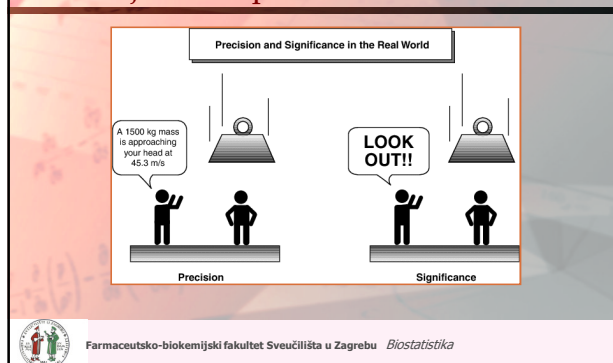
Prevođenje podataka

- samo jedan smjer
- kriterij: granična (*cut-off*) vrijednosti
- vrsta studije → utvrđuje vrstu podataka
- primjer:
  - načini bilježenja dobi (dob u godinama; dobna skupina; stariji ili mlađi od 40 godina)
- svako prevođenje podataka mora se jasno opsati i tumačiti

Podatci – vrijednosti varijabli

- **kvalitativni vs. kvantitativni**
  - opisni
  - brojevni
- **diskretni vs. kontinuirani**
  - prebrojivi
  - mjerljivi s određenom preciznošću
- **jednostavni vs. složeni**
  - visina bolesnika: 175 cm
  - sistolički tlak: 85 mmHg
  - razina glukoze u krvi: 5,14 mmol/L
  - klirens kreatinina: 2,4 ml/s
  - količina citostatika: 250 mg/m² površine tijela

Značajnost vs. preciznost

Izvori podataka – vrste istraživanja

- **primarni** (prospektivna istraživanja)
  - izmjereni i prikupljeni tijekom planiranog istraživanja
  - najveća vrijednost
- **sekundarni** (retrospektivna istraživanja)
  - prikupljeni iz izvora u kojima već postoje
  - pouzdanost izvora (medicinske baze podataka, popis stanovništva, državni stat. zavod)
  - uvijek navesti izvor!
  - © cijena, dostupnost
  - © nepotpunost, ograničenost
- **kombinirani**

Zapisivanje i pohrana podataka

- zapisivanje u izvornom obliku (*row data*)
  - izvorni ispis instrumenta (upitnik, uređaj)
  - oprez: trajni zapis – vrst papira!
  - obrasci za prikupljanje podataka
  - “papirnat” i elektronički
- pohrana podataka
  - **najmanje 10 godina** (nakon objavljivanja!)

Farmaceutsko-biokemijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu Biostatistika

Povjerljivost podataka

- najviši etički i humani standardi: “*do not harm*”
- informirani pristanak
- odobrenje Etičkog povjerenstva
- pravo povlačenja ispitanika bez objašnjenja
- ne smije se prijetiti, nagovarati, sugerirati niti utjecati na ispitanike
- svi osobni podatci su povjerljivi i moraju se šifrirati (ispitanici, istraživači, ustanove...)
- nitko neovlašten ne smije pristupiti podatcima

Farmaceutsko-biokemijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu Biostatistika

Važnost podataka

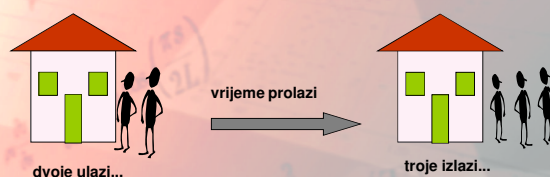
- podatci: “srce” znanstvenog rada
- pojedine vrste istraživanja utvrđene su vrstom podatka
- vrst podatka jedan je od kriterija odabira vrste statističke obradbe

Podatci daju informacije i znanje tek nakon obradbe i tumačenja!

Farmaceutsko-biokemijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu Biostatistika

Čak i obično prebrojavanje može biti problem za tumačenje....

- Fizičar: “Mora biti da je moje prvotno opažanje bilo pogrešno!”
- Liječnik: “Očigledno je došlo do reprodukcije!”
- Matematičar: “Ako još jedna osoba uđe, u kući neće biti nikoga...”

Farmaceutsko-biokemijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu Biostatistika

Što smo naučili

- Ispravno planiranje istraživanja preduvjet je njegova uspjeha.
- Obilježja promatranih jedinki u istraživanju nazivamo varijablama.
- Odabir varijabli temelj je planiranja istraživanja.
- Ispitanici se biraju shodno kriterijima uključenja i isključenja, a u skupine razvrstavaju nasumično.
- Podatci predstavljaju vrijednost varijabli.

Farmaceutsko-biokemijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu Biostatistika

Što smo naučili

- Podatke dobivamo prikupljanjem tj. mjerenjem.
- Mjerenje se čini s pomoću mjernih uređaja određene točnosti i preciznosti.
- Podatke možemo prikupljati sukladno četirima mjernim ljestvicama.
- Vrst podataka utvrđuje vrst studije.
- O vrsti podataka ovisi odabir statističkog testa.

Farmaceutsko-biokemijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu Biostatistika

Kada znamo sve o mjerenju i podacima..

- ... možemo tek započeti učiti o statističkim postupcima.

- priča se nastavlja ...

Farmaceutsko-biokemijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu *Biostatistika*

Pitanja P2

1. Što su stalne, a što promjenjive varijable? Navedite primjere.
2. Što su zavisne, a što nezavisne varijable? Navedite primjere.
3. Koji je ispravan način (kriterij) odabira ispitanika i razvrstavanja u skupine?
4. Koje su značajke kontrolne skupine?
5. Što je mjerenje? Što su mjerni instrumenti?
6. Koja su počela ispravnog mjerenja?
7. Kako nastaju i kako se izbjegavaju sustavne, a kako slučajne pogreške mjerenja?
8. Nabrojite i opišite značajke kvalitativnih mjernih ljestvica. Navedite primjere.
9. Nabrojite i opišite značajke kvantitativnih mjernih ljestvica. Navedite primjere.
10. Opišite razlike između kvalitativnih i kvantitativnih, diskretnih i kontinuiranih te jednostavnih i složenih podataka. Navedite primjere.

Farmaceutsko-biokemijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu *Biostatistika*